

नाम :- गुजरिया किरा राजेशभाई

सेमेस्टर :- sem - 6, (T.Y)

शीट नं :- 158

PRN नं :- E23030001100283

विषय :- COC

पेपर नाम :- Banking and Finance

पेपर कोड :- MJ - BAF - 102

ગુજરાત રાજ્ય સરકાર દ્વારા રાજ્ય સ્તરેના આર્થિક વિકાસ

પ્ર-2 RBI ની નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત રીતે સમજાવો

1.
2.
3.

* પ્રસ્તાવના :-

ભારતનું કેન્દ્રીય બેંક એક એક દેશીય (RBI) છે જે 1935 માં સ્થાપિત થયું હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિતિનું નિયંત્રણ છે. જેમાં નાણાકીય નીતિ એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાણાકીય નીતિ દ્વારા RBI આર્થિક વૃદ્ધિ માધ્યમી ના નિયંત્રણ, રોકાણ અને નાણાકીય સેવાની સ્થિતિ પર અસર કરે છે. આ નીતિને RBI ની મંજૂરી પામતા કમીટી (MPC) દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. જે 2016 માં સ્થાપિત છે અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે. (3 RBI અને 3 સરકારી)

* નાણાકીય નીતિ શું છે ?

→ નાણાકીય નીતિ એ એક એવા માધ્યમોની સમુદ્ધ છે જેનો ઉપયોગ - રાજ્યની મર્યાદા બેંક દ્વારા એકદમ નાણાં પુરવઠાને નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

* નાણાકીય નીતિના પ્રકારો :-

→ નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ત્રણ પ્રકારો છે !

गुभरिया क्रिया राजकोसाध्य / 12.12.2020

1. विस्तारवादी नाफ़ाकीय नीति
2. केंद्रीयवादी नाफ़ाकीय नीति
3. तटस्थ नाफ़ाकीय नीति

आ राजी नाफ़ाकीय नीतियों का प्रकार
देशीय आंतरिक अर्थतंत्र उपर अनी अन्य देशी
साधनों आर्थिक विकास उपर अलग-अलग
असरों उत्पन्न करे छे.

1. विस्तारवादी नाफ़ाकीय नीति

"यसा वधारी, व्याज धराडी, अर्थतंत्र असापो"

लक्ष्य	वर्णन
उद्देश्य	आर्थिक वृद्धि वधारणी, अरोकगाती धराडी.
साधनों का उपयोग	रिपो रेट धराडी, CRR/SLR धराडी OMO द्वारा जोडस अरीदी, रिपर्स रिपो धराडी
असर	लोन ससगी - रीडाडग अर्थ वधे - उद्योगी सस GDP वृद्धि
बीजम	मोधवारी वधी शके (मे वधु पडतुं चाय)

गुजरिया किया राबेवालाह / स. स. उपवर्गिय

२. संक्रियवादी नाणुगाकीय निति

"यैसा धराडी, व्याज वधारी, मोधवारी रीकी"

लक्षणा	वर्णन
उद्देश्य	मोधवारी नियंत्रण, व्यर्थित 'ओपरीर' चवाधी अथापवुं
साधनोनी उपयोग	रिपो रर वधारी, CRR / SLR वधारी, OMO द्वारा लीज्जुस वेसाडुग, रिभर्म रिपो वधारी
असर	लीन मोधी - अर्थ धरे - क्रेडिट धरे - मोग धरे - मो
भ्रम	वृद्धि धामी पडी शके
उदाहरण (२०२२-२३)	मोधवारी न.क.न. पर -) रिपो ६.५०% सुधी वधार्थ, OMO रर लाप क्रेडिट शीपाया -) CPI ५.१ नामे आधी

*
→

ગુજરાત રાજ્ય સરકારના આદેશો અન્વયે રા.જ. ગુપ્તવર્ગીયુક્ત

3. સરકારી માપદંડોની નીતિ

"સંતુલન મળવી - ન વધારી, ન ઘટાડી"

લક્ષ્ય	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોદીવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
રિપોર્ટ	જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર રહે (CPI - M.I., GDP - જ.વ.)
સાધનો	વેરમાં કોઈ ફેરફાર નહીં સિક્વિલિટી સ્થિર રાખવી OMG/MSFNનો મર્યાદિત ઉપયોગ
અસર	અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલી
ઉદાહરણ (૨૦૨૫)	ઓક્ટોબર ૨૦૨૫ માં રિપો 6.50% પર સ્થિર, CPI M.I. GDP જ.વ. માં 5.2%

* માપદંડોની નીતિના મુખ્ય ઉદ્દેશો

→ RBI ની માપદંડોની નીતિના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે.

ગુમરયા ક્રિયા રાજકોભાઈ | મ.ન. ગુપ્તવજીયવ

1. મોંઘવારી નિયંત્રણ :- RBI નો પ્રાથમિક હેતુ મ.ન. મોંઘવારી (CPI આધારિત) અલપવાનો છે, જેની +૨ ના રોલરોસ છે. આ ૨૦૧૬ ના નાણાકીય નીતિ ફેમવર્ક ફેડલ નક્કી થયું છે.
2. આર્થિક વૃદ્ધિ :- GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવા મામ કરીને નબળી વૃદ્ધિના સમયે.
3. નાણાકીય સ્થિતિ :- બેંકોમાં પુંજની પર્ચાસતા, નિલ અને નાણાકીય મેગનું મેખમ ઘરાડવું.
4. શિક્કાારી અને વિનિમય દર :- શિક્કાારી વધારવી અને રૂપિયાના મુલ્યને સ્થિર રાખવું.

* નાણાકીય નીતિના સાધનો :-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) તેની નાણાકીય નીતિને અમલમાં મુકવા માટે પ્રાથમ અને પરીસ સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો દ્વારા RBI નિકવિડિટી (ખેંસાની પુરવઠો), વ્યાજ દરો અને બેંકોન કોડર આપવાની સમતાને નિયંત્રિત કરે છે.

→ નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ટાણ સાધનો છે.

1. પ્રાથમ સાધનો
2. પરીસ સાધનો
3. અન્ય મશવના સાધનો

ગુજરાત રાજ્ય (કે) રાજ્ય સ્વાધીનતા (R.P. ગુજરાતી) નું પાઠ્ય સાધનો

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	અસર	ઉદાહરણ (૨૦૨૬)
રિપોર્ટ	RBI બેંકોને રૂંકા ગાળાની લોન આપે છે તેના પરના વ્યાજ દર બેંકો તેમની મિક્સેડેરિટી RBA ને ગારંતી મુકે છે.	મોંઘવારી નિયંત્રણ અને વ્યાજ દરોનું નિયંત્રણ	વધારો -> લોન મોંઘી -> ક્રેડિટ ઘટે -> મોંઘવારી ઘટે. ધરાડો -> લોન અસ્તી ક્રેડિટ વધે -> વૃદ્ધિ વધે	6.50-1.0 (આફરોન ૨૦૨૬ માં અલવાયેબલ)
રિપોર્ટ રિપોર્ટ	RBI બેંકો પાસેથી અનિચિત નાણાં લે છે તેના પરના વ્યાજ દર	બમરમાંથી પૈસા શીત્રો લેવા	બેંકોને RBA માં પૈસા જમા કરવા પ્રોત્સાહન -> લિક્વિડિટી ઘટે.	6.25-1.0 (રિપોર્ટ કરતાં 0.25 ની ઓફર)
કેરા રિઝર્વ રિશિયો	બેંકોને તેમની જમા રકમનો ૨% RBA રોકડમાં જમા રાખવો.	બેંકોની ક્રેડિટ આપવાની સમત્તા ધરાડવી / વધારવી	વધારો -> બેંકો પાસે ઓફર પૈસા -> ક્રેડિટ ઘટે. -> વધુ ક્રેડિટ	4.50-1.0 (રિઝર્વ)
સ્ટેચ્યુટરી લિક્વિડિટી રિશિયો	બેંકોને તેમની નેટ ડિમાન્ડ સોન્ડ રાઇમ લાયબિલિટી નો ૨% સરકારી બોન્ડ્સ, ગીન્ટ વગેરેમાં રાખવો.	બેંકોની લિક્વિડિટી અને સરકારી ધિરાણને નિયંત્રણ	બેંકોને સુરક્ષિત અસ્કયામતોમાં રોકાણ કરાવે.	18.00-1.0
માર્જિનલ સ્ટેચ્યુટરી કોમિશિયો	બેંકો ઇમરજન્સીમાં રિપોર્ટ ૨+ 0.25 ન પર RBA પાસેથી લોન લઈ શકે.	લિક્વિડિટી કટોકટીમાં મદદ.	બેંકોને અંતિમ ઉપાય આપે.	6.75-1.0

૨. પરોક્ષ સાધનો

—) આ સાધનો ક્રેડિટના વિતરણને નિયંત્રિત કરે છે અને ચોક્કસ સેક્ટરો પર આસર કરે છે.

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	ઉદાહરણ
ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન (OMO)	RBI સરકારી બોન્ડ્સ ખરીદી વેચે છે.	બજારમાં સિક્કા-ડોટી વધારવા / ઘટાડવી	ખરીદી - ખસા સિક્કા-ડોટી વધારવા વેચાણ - ૧ ખસા સાધન - ૧ ખસા ઘટે.
માર્જિનલ રિસ્કવાયરમેન્ટ	કેટલાક ભાગ પર ગીરવે મુકવાની રકમ વધારવી	ચોક્કસ સેક્ટરોમાં રિસ્ક ક્રેડિટ ઘટાડવી	ખસા-ખસા બજાર ક્રેડિટ માર્જિન વધારવા
મીરલ સુએશન	RBI બેંકોને સલાહ આપે છે.	નાણાની ખાસત કરાવવું	"ફૂલિ સેશન" નામના આપો
ક્રેડિટ રેશનિંગ	RBI ચોક્કસ સેક્ટરો માટે ક્રેડિટ મર્યાદા નક્કી કરે.	અનાવશ્યક સેક્ટરોમાં ક્રેડિટ ઘટાડવી	સરકારી કાર ભાગ પર મર્યાદા

3. અન્ય મશીનો સાધનો

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
નિકલિડીટી એક્સચેન્જ નર કોમિશિટી	રિપો + રિવર્સ રિપોનું સંચાલન	રજીસ્ટ્રી નિકલિડીટી નિયંત્રણ
ઈમ્ રિપો ઓપરેશન્સ	૧, ૧૫, ૨૬ દિવસની લીન	મર્યાદા ગણતરી નિકલિડીટી
વેરિયેબલ રેટ રિપો	ચલત વ્યાજ દર સાથે રિપો	નિકલિડીટી શીપ્પીંગ

* મોનેટરી પોલિસી કમિટી (MPC)

- રચના :- ગવર્નર (ચેરમેન), ડિપ્યુટી ગવર્નર અને મંત્રી મંડળના સભ્યો (સરકાર દ્વારા નોમિનેટ)
- બેઝકી :- વર્ષમાં 6 વખત, જેમાં નાણાકીય નીતિના સંબંધિત પરિવર્તન પર માહાત્મ્ય આપે છે.
- અંદાજિત નિષ્પત્તિ :- મોટાભાગે ઇન્ફ્લેશન ટાર્ગેટિંગ પર આધારિત, જેમાં આર્થિક હેતુ ધ્યાનમાં આવે છે.
- સુપર રુલિંગ :- ૨૦૨૬ સુધીમાં, MPC ની બેઝકીમાં મોંઘવારી અને વૈશ્વિક અસરો (જેમ કે યુએસ કેડ રેટ, તેલના ભાવ) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત થયું છે.

ગુજરાતી ક્રિયા રાજેશભાઈની R.F. ગુપ્તવર્મા

★ નાણાકીય નીતિની વિવિધ અસરો

- નાણાકીય નીતિ એ કેન્દ્રિય બેંક દ્વારા અપનાવવામાં આપતી નીતિ છે, જેમાં પૈસાના પુરવઠા, વ્યાજદર અને કોરિરના પ્રવાહને નિયંત્રિત કરીને અર્થતંત્રને પ્રભાવિત કરવામાં આવે છે. તેને અર્થતંત્ર પરની મુખ્ય અસરો નીચે મુજબ છે.

1. આર્થિક વૃદ્ધિ
2. કુળાવો
3. જરોજગારી
4. વિનિમેય દર
5. શેકાડગ અને બચત
6. બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિતિ

૧) આર્થિક વૃદ્ધિ :-

- વિસ્તારણકારી નીતિ :- વ્યાજદર ઘટાડીને અને પૈસાના પુરવઠા વધારીને શેકાડગ અને ખર્ચ વધે છે, જેનાથી GDP ની વૃદ્ધિ થાય છે.
- સંકોચનકારી નીતિ :- વ્યાજદર વધારીને ખર્ચ અને શેકાડગ ઘટાડે છે, જેના વૃદ્ધિને ધીમી પાડી શકે છે.

૨) કુળાવો :-

- નીચા વ્યાજદરથી ભોગ વધે છે, જેનાથી કુળાવો વધી શકે છે.
- હોમ વ્યાજદરથી ભોગ ઘટે છે, જે કુળાવાને નિયંત્રિત રાખે છે.

ગુજરાતી ક્રિયા શબ્દાભ્યાસ / R. K. ગુપ્ત વજીરવેલ

3) બેરોજગારી

- વિસ્તારકારી નામિથી વ્યવસાયો વધુ રોકાણ કરે છે, જેનાથી નોકરીઓ વધે છે અને બેરોજગારી ઘટે છે.
- સંકોચનકારી નામિથી રોકાણ ઘટે છે, જે બેરોજગારી વધારી શકે છે.

4) વિનિમય દર

- ઊંચા વ્યાજદરથી વિદેશી મુડી આકર્ષાય છે, જેનાથી રૂપિયા મજબૂત થાય છે.
- નીચા વ્યાજદરથી મુડી બહાર વધે છે, જે રૂપિયાને નબળો પાડે છે.

5) રોકાણ અને બચત

- નીચા વ્યાજદરથી ભાગ સક્ષી થાય છે, જે રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- ઊંચા વ્યાજદરથી બચત વધે છે, પરંતુ રોકાણ ઘટે છે.

6) બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિરતા

- CRR, SLR જેવા સાધનોથી બેંકોની ભિડવડીય નિયંત્રણ થાય છે.
- આમ વિસ્તારકારી નાણાકીય સ્થિરતા ઘટી શકે છે.

ગુજરાતી ક્રિયા રાજેશભાઈ / મ. પ્ર. ગુજવકાગુવ

નાણાકીય નાતિની સામાન્ય લોકો પરની અસરો નાણાકીય નાતિ (RBI દ્વારા રેપો રિટ, CRR વગેરેના ફેરફાર) માંથી રીતે બેંકોને અસર કરે છે, પરંતુ તેની અસર સામાન્ય લોકોના રીફિંડ મુવનમાં પણ પડે છે.

અસરનું સ્તર	વિસ્તારગ્રાહકી નાતિ	સંકેતિકારી નાતિ
લોન અને EMI	રિમોકાર લોન સસતી -> EMI ઘરે (₹ 50 લાખની લોન પર ₹ 500 - 1000 મહિને બચત)	EMI વધે -> બીમો વધે
બચત અને FD	બચત/ખાતા પર વ્યાજ ઘરે -> બચતનું વલાર ઓછું	FD પર વ્યાજ વધે -> વરિલ્ડ નાગરિકોને કાયરો
ખર્ચ અને ખરીદી	સસતી લોન -> કાર, ઘર, મીબાઇલની ખરીદી વધે	મોંઘી લોન -> ખર્ચ ઘરે બજાર બગાડે
નોફરી અને આપક	વ્યવસાય વધે -> નોફરીઓ વધે, પગાર વધારો	મોંઘી -> છોટાણા, પગાર ફીલ
કુલાખો અને કિંમતો	વસ્તુઓ મોંઘી -> દાખ -> શાકભાજીના ભાવ વધે	કિંમતો ઘરે -> બજારમાં રાશન
રોજખર્ચ અને મથુરચાલ ફંડ	રોકાણ વધે -> બજાર ઉછળે	રોકાણ ઘરે -> બજાર ઘરે

ગુજરાતી ક્રિયા સંક્રમણ / R. K. ગુજરાતી

* નાણાંકીય નીતિની વેપારીઓ પરની અસરો :-

→ નાણાંકીય નીતિ (RBI રેપો રેટ, CRR ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન્સ વગેરે) વેપારીઓને શ્રેણી, કોમોડિટી, ફોરિફક્સ, લોન્ડ અને ડેરિવેટિવ્સ માર્કેટમાં મોટી-પરોષ રીતે અસર કરે છે. અસરો વિસ્તરણકારી અને સંકોચકારી નીતિ પર આધારિત છે.

અસરણું શ્રેણી	વિસ્તરણકારી નીતિ	સંકોચકારી નીતિ
શ્રેણી માર્કેટ	ભોજ સમતી → કોમોડિટી નફો વધે → જુલ માર્કેટ	ભોજ મોટી → અર્થ ઘટે જેર માર્કેટ
કોમોડિટી	નીચો રેટ → ગોલ્ડમાં સંકોચકારી વધે	ભોજો રેટ → ગોલ્ડ ઘટે ફુડ મોટી ઘટે
ફોરિફક્સ	રૂપિયો મજબૂત → અર્થ- પોરેક્ષને કાયદો, ઇમ્પુલ્સી નુક્ષાન	રૂપિયો મજબૂત → અર્થ- કાયદો; અર્થસંપોરક નુક્ષાન
લોન્ડ / ડેરિવેટિવ્સ માર્કેટ	લોન્ડ માલ ઘટે → લોન્ડ કિંમતો વધે	માલ વધે → લોન્ડ કિંમતો ઘટે
વોલેટિલિટી	મોટી અનિશ્ચિતતા → વોલેટિલિટી	ભોજી અનિશ્ચિતતા → કાય વોલેટિલિટી

ગુજરાતી ક્રિયા શબ્દાભાષ્ય / ૨.૧. ગુપ્તવક્રીયવ

* જાણાંકીય નીતિની આયાતો અને નિકાસકારો પરની અસર :-

૧. વિનિમયદર પર અસર
૨. મૂંઝા અને કુગાળા પર અસર
૩. ક્રેડિટ અને રોકાણ પર અસર

૧) વિનિમયદર પર અસર (પ્રાથમિક અસર)

• વિસ્તારગુકારી નીતિ

• વિદેશી મુડી બહાર વેકે છે, જેનાથી સ્થાનિક કરન્સી (જેમ કે રૂપિયા) નબળો પડે છે.

• નિકાસકારો માટે :- નિકાસ સસ્તી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા વધે છે → નિકાસ વધે, નફો વધે.

• આયાતકારો માટે :- આયાતો મોઢી થાય છે → ખર્ચ વધે, માલિકા ઘટે અથવા આયાત ઘટે.

• સાંકીયનકારી નીતિ

• વિદેશી મુડી આકર્ષાય છે, જેનાથી કરન્સી મજબૂત થાય છે.

• નિકાસકારો માટે :- નિકાસ મોઢી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા ઘટે → નિકાસ ઘટે, નફો ઘટે.

• આયાતકારો માટે :- આયાત સસ્તી થાય છે → ખર્ચ ઘટે, માલિકા વધે અથવા આયાત વધે.

ગુજરાતી ક્રિયા રાજકોભાષી | પ્ર.તી. ગુપ્તવર્મા

૨. માંગ અને કુગાપા પર અસર :-

• વિસ્તારણાકારી નીતિ :-

→ અર્થતંત્રમાં માંગ વધે છે, જેનાથી સ્થાનિક વસ્તુઓની માંગ વધે → આયાત વધી શકે. પરંતુ કુગાપા વધે તો નિકામકારીના અર્થ વધે.

• સંકીચનકારી નીતિ :-

→ માંગ ઘટે છે → આયાત ઘટે (ઓછા વપરાશથી), કુગાપા નિયંત્રણમાં રહે તો નિકામકારીને સ્થિતિ સ્થિતિમાં લાભ મળે.

૩. ક્રેડિટ અને રોકાણ પર અસર :-

• જોયા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે → નિકામકારી અને આયાતકારી બંને વ્યવસાય વિસ્તારી શકે, પરંતુ વિનિમય દરની અસર વધુ પ્રબળ હોય છે.

• જોયા વ્યાજદરથી ક્રેડિટ મોટું થાય છે → વ્યવસાયોના વિસ્તારમાં અડચણ, જે આયાત - નિકામની અસર કરે.